

BIES VAN EDE

VERRAAD

MET SINTERKLAAS

EEN ONMOGELIJKE

VRIENDSCHAP IN DE

HONGERWINTER 1944

BIES VAN EDE

VERRAAD MET SINTERKLAAS

Een onmogelijke vriendschap in de
Hongerwinter 1944

Uitgeverij Omniboek

Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Copyright © 2019, Uitgeverij Omniboek

Omslagontwerp Studio Mol
Omslagbeeld Sinterklaas komt aan op een tank in Rucphen, 6
december 1944 (Wikimedia Commons); Jongens voor etalage met
speelgoedtreinen tijdens opruiming uitverkoop, Amsterdam 1953
(Maria Austria Instituut/MAI)
Lay-out binnenwerk Crius Group

ISBN 9789401916363
ISBN e-book 9789401916370
NUR 284/689

Alle rechten voorbehouden. *All rights reserved.*

Uitgeverij Omniboek vindt het belangrijk om op verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Voor Jeroen, Loekie en Conny

1.

9 MEI 1945

Er stond een enorme mensenmenigte op het Houtplein. Een duizendkoppig feestbeest dat zong, danste, rende, praatte met iedereen, iedereen omhelsde, iedereen zoende. De ramen van alle bovenverdiepingen waren opengeschoven en overal waperden vlaggen. Van alle kanten kwamen de Haarlemmers toegestroomd. Ze zwaaiden met Nederlandse vlaggen of oranje sjerpen; ze hadden ratels en fluitjes en droegen oranje kleren. Waar ze die vandaan hadden? God mocht het weten. Het leek alsof ze zich de hele oorlog lang voorbereid hadden op dit moment. Rood-wit-blauw en oranje; dat was het. Dat mocht weer.

Er waren mensen met fototoestellen om dit historische moment vast te leggen. Sommigen hadden zelfs een filmcamera. Weer andere mensen hadden een muziekinstrument bij zich. Ze vormden spontaan orkesten en speelden alle liedjes die de Duitsers vijf jaar lang verboden hadden: van het 'Wilhelmus' tot 'Waar de Blanke Top der Duinen' en van 'Oranje Boven' tot Amerikaanse swing als 'In The Mood'.

De Duitsers waren nog niet allemaal weg. Een groep had zich verschanst in hotel Den Hout, hun oude hoofdkwartier, iets verderop. Als ze hadden gewild, konden ze vanaf de zolderverdieping op de menigte schieten. Er zouden tientallen doden vallen. Niemand dacht aan dat gevaar. Vandaag kwamen de bevrijders de stad in. Vier dagen geleden was de oorlog officieel afgelopen. Op 5 mei hadden de Duitsers zich overgegeven.

Vandaag, 9 mei, was de bevrijdingsdag van Haarlem. Deze dag zou een officiële feestdag worden.

Overall waren mededelingen aangeplakt. De laatste paar dagen was de stad één grote verzameling verklaringen en berichten van de koningin.

Eindelijk kwamen ze over de Wagenweg en de Dreef gereden: de bevrijders!

Motorfietsen, trucks, tanks, pantservoertuigen, jeeps, brandweerwagens... Alsof het een bloemencorso was kwamen de auto's stapvoets dichterbij, versierd met bloemenkransen, slingers en bossen tulpen.

Het brommen van de motoren vermengde zich met het gejuich en gezang van de uitzinnige Haarlemmers.

De menigte werd bewaakt door mannen in blauwe overalls. Sommigen droegen een legerhelm, anderen klemden stenguns onder hun arm. Allemaal hadden ze een armband met daarop de letters BS. Dit waren de Binnenlandse Strijdkrachten: het ondergrondse leger dat de afgelopen maanden was samengesteld uit allerlei verzetsgroepen. Met hen mee liepen verzetsmannen in burger die een band met 'Oranje' om hun arm hadden of simpelweg een strook oranje stof.

Veel indruk maakten de mannen niet. Niemand wilde onder de indruk zijn van zijn eigen landgenoten, laat staan bang voor ze zijn. Iedereen was bevrijd. Dit was de grote dag waar zo lang op was gewacht.

Op de stoeprand, voor de bioscoop waar jarenlang propagandafilms van de Duitsers waren vertoond, stonden drie jongens van een jaar of veertien. Ze leken de feestvreugde van een afstandje te aanschouwen. De middelste was een opvallende jongen met een spierwitte streep in zijn zwarte haar. De rechter jongen zei spottend tegen de linker: 'Kijk, Adje, nou marcheren zij! Nou zijn zij de goeien.' Hij knikte naar een groep BS-solda-

ten die in het gelid voor een grote groep zingende verpleegsters uitliep. ‘Ik had het toch gezegd?’

Adjes blik werd getrokken door de voorste BS-soldaat, die marcheerde alsof hij de aanvoerder van de groep was.

‘Wormhout!’ schreeuwde Adje. ‘Vuile lafbek! Durf je nou opeens wel, met een geweer over je schouder? Ben je nou een held?’

Zijn stem verdween in het aanzwellende gejuich. Er rolde een tank het plein op. Bovenop zat Sinterklaas.

De mensen verloren al hun zelfbeheersing. Ze renden naar de auto’s; ze sprongen op treeplanken en in laadbakken.

Sinterklaas... Adje keek naar de verklede man met de sjofele baard.

Het was allemaal begonnen met het sinterklaasfeest, een halfjaar geleden, toen er geen cadeautjes waren, niet eens snoepgoed. Toen er helemaal niets was. Het feest dat niet gevierd werd; dat was geëindigd in een drama.

De Sinterklaas op de tank wist van niets. Hij wuifde links en rechts, grijnsde zó breed dat zijn baard leek los te laten en genoot van alle aandacht.

‘Bram,’ zei Adje tegen de jongen met de witte streep in zijn haar. ‘Mag je wel meedoen met dit feest? Jullie mogen toch niet feesten?’

‘Ik ga niet bij de Jehova’s Getuigen,’ zei Bram. ‘Ik geloof het niet meer.’

‘Je wás toch al jehova?’

Bram schudde zijn hoofd. ‘Nooit gedoopt. Waar is Dorus?’

Ze keken rond in de dol geworden menigte. Dorus leek opgeslokt door de vlaggende, springende en dansende mensenmassa.

‘Dorus is ook nooit bij de NSB geweest,’ zei Adje.

‘Ik weet het. Maar hij heeft wel een broer bij de SS. En vlak

zijn oom Herman ook niet uit, hoor.’

De menigte dook naar voren, trok zich niets aan van de BS-soldaten en hun wapens. Uit een van de wagens werd chocola en sigaretten gegooid. De Canadezen strooiden sigaretten!

Dorus was blijkbaar al vlak bij de wagens van de geallieerden geweest, want hij stond plotseling voor hen met twee pakjes van vijf sigaretten. ‘Drie de man!’ zei hij tevreden. ‘En een om te delen. We bewaren niks voor thuis.’

Terwijl de drie jongens zich terugtrokken uit de draaikolk van mensen om rustig te kunnen roken, zag Ad de BS-soldaat Wormhout staan. Hij had ook een pakje sigaretten te pakken gekregen en stak er eentje op. Ad wist dat hij zich moest inhouden, maar hij kon het niet.

‘Wormhout, vuile verrader! Je zou mijn ouders en mijn broer de dood in hebben gejaagd, laffe zak!’

De man van de Binnenlandse Strijdkrachten in zijn blauwe overall keek op, zag Adje en verschoot van kleur.

‘Ik ga je aangeven,’ brulde Adje. ‘Ik ga precies vertellen wat je nagelaten hebt, vieze lafbek! O man, wat zul jij ervan lusten!’

‘Het kon niet anders,’ zei Wormhout. ‘Oorlog... en de zaak was belangrijk! We... er moest...’ Hij kwam niet uit zijn woorden en leek zich opeens te realiseren dat hij zich niet behoefde te verantwoorden tegenover een schooljongen. Hij stak de sigaret in zijn mondhoek en vertrok: half marcherend, half struikelend.

‘Ga je hem echt aangeven?’ vroeg Dorus met grote ogen.

‘Ze wilden hem toch al uit de communistische partij trappen,’ zei Adje. ‘Laat hem maar even zweten.’

Op de hoek van de Grote Houtstraat en de Gedempte Oude Gracht speelde een jazzbandje voor de deuren van Vroom en Dreesmann. Jazzmuziek! Verboden door de bezetters. Er dansten paartjes, mensen klaptten in hun handen.

De drie jongens staken hun sigaret op en keken tevreden rokend toe. De rook brandde in hun longen. Ze moesten een hoestbui onderdrukken, maar hielden zich groot.

‘Dit is het dus,’ zei Bram, tevreden om zich heen kijkend. ‘Bevrijding. We zijn allemaal vrij.’

‘Mijn broer niet,’ zei Dorus kortaf.

‘Sorry, het was niet zo bedoeld.’

‘Dat weet ik. Jouw broer is wel vrij.’

‘Ja,’ zei Bram. ‘Dirk kan weer over straat, hij is veilig.’

‘Mijn broer ook,’ zei Adje peinzend. ‘Maar voor hem is de oorlog pas voorbij als hij weer kan lopen. En onze vrijheid is ook verloren. Voor je het weet, gaan de scholen open.’

Ze rookten alle drie nadenkend en keken naar de dansende stelletjes. De jazz klonk haast vrolijker dan de hoempamuziek van de spontane orkestjes.

‘Laten we naar de Grote Markt gaan,’ stelde Dorus voor. ‘Daar is straks de officiële ceremonie, de overdracht van de stad aan de Haarlemmers.’

‘O ja, dat willen we niet missen,’ zei Adje.

Ze baanden zich een weg door de smalle Koningstraat waar in een café blijkbaar een voorraad jonge jenever werd uitgedeeld. Het kostte even tijd om daar voorbij te komen. Aan het einde van de straat keek je op de zijkant van het stadhuis met zijn hoge bordes.

Ze waren net op tijd. De nieuwe burgemeester hield een toespraak. De Grote Markt voor het stadhuis was afgeladen en iedereen luisterde ademloos.

Dorus greep Adje en Bram vast. De jongens stonden geschrokken stil.

‘Kijk!’ zei Dorus dwingend. ‘Kijk daar! Oom Herman!’

Adje en Bram zagen hem ook. De oom van Dorus, die gemeentebtenaar was en vrijwel tot aan het einde van de oorlog

in een NSB-uniform had gelopen, stond nu samen met andere ambtenaren op de trappen van het bordes en luisterde naar de toespraak.

Dorus leek adem tekort te komen bij het zien van zijn oom. Vijf jaar lang had hij als ambtenaar de bezetter gediend. En meer dan dat: hij was een fanatiek NSB'er geweest. Het verzet had hem willen fusilleren, maar de oorlog had niet lang genoeg geduurd. Waarom was Herman van Velzen niet gearresteerd door de BS? Hoe kon hij gewoon deel uitmaken van het nieuwe stadsbestuur?

Dorus zette zijn handen aan zijn mond. 'Van Velzen is een NSB'er!'

Niemand hoorde hem. Dat wilde zeggen: niemand reageerde.

2.

NOVEMBER 1944

‘Handen in de lucht. Ik schiet als je nog één stap zet. Ik waar-
schuw je: ik kan richten en vuren terwijl ik fiets!’

Dorus Vischjager stond doodstil in de ijzige schemering. De stem klonk van ergens opzij, maar Dorus wist niet precies van waar. Zijn ogen schoten heen en weer. Naast hem was een brandgang, zo’n smalle steeg in de huizenrij waardoor je bij de achtertuinen kon komen. De brandgang verbond de Caninefa-
tenstraat met de Romeinenstraat. Als hij snel twee stappen naar links zette, kon hij door de donkere brandgang ontsnappen.

Zijn hart bonkte zo erg dat het pijn deed; zijn bloed klopte in zijn hoofd. Hij verwachtte ieder moment een wapen te horen afgaan. Zijn hele lijf stond strak om de kogel op te vangen. En toch kon hij nadenken, haarscherp en glashelder.

Waar stond de man? Was het een soldaat of een gewapende politieagent? Een SS’er misschien?

De avond viel over de stad. De huizen werden steeds vager, met donkere vlekken waar nog net ramen zichtbaar waren. Boven een stad waar geen licht meer brandde zou je verwach-
ten dat je het streepje van de afnemende maan en de lucht vol sterren goed kon zien. Maar het was bewolkt.

Dorus keek voorzichtig van links naar rechts. Hij zag hoe een vormeloze gedaante met het silhouet van een legerpet zich losmaakte uit de achtergrond. De gedaante kwam een stukje omhoog, maakte een malle beweging en leek toen op aarde

neer te dalen. Dorus begreep dat de man een lange jas droeg en zojuist van zijn fiets was gestapt.

‘Verroer geen vin. Plunderaars mag ik zomaar de kop van hun romp schieten.’ De stem was dun en scherp als een fileermes. Dorus probeerde zichzelf gerust te stellen met de gedachte dat dit een postbode of een telegrambezorger kon zijn, maar hij wist dat dat onzin was.

Twee stappen, twee stappen maar... Dan was hij weg, verdwenen in de brandgang...

Zó helder waren zijn gedachten, zó scherp...

Zou de man wel een wapen hebben? Hij richtte in ieder geval niets.

Dorus leek het besluit niet zelf te nemen, zijn lijf greep de macht. Het waren inderdaad maar twee stappen en de man achter hem schoot niet.

Dorus kende de brandgang. Niet goed, maar goed genoeg om te weten waar hij heen moest. Dus rende hij. De dunne zolen van zijn papieren schoenen maakten geen geluid. Achter zich hoorde hij het vloeken van iemand die hem met ademtekort achternazat. Onregelmatige voetstappen, het harde klakken van houten hakken. Dorus dacht adem in zijn nek te voelen. Ieder moment verwachtte hij een stel sterke vingers om zijn nek... Maar dat kon niet, want zijn achtervolger was te ver weg. Hij dook opzij, een tuintje in. Er had hier een schutting gestaan die intussen was gesloopt om een kachel of fornuis mee te stoken. Het was een soort geschenk uit de hemel: er waren nog twee planken van de schutting over en daarachter kon hij zich verschuilen.

Zijn belager rende hem hijgend voorbij. Dorus zag geen glanzend geweer, geen blinkende sabel... Het was een agent, dat kon hij nu goed zien aan de vorm van de pet en aan de schacht van de laarzen die hij droeg. Maar het was intussen te donker

om een gezicht te kunnen herkennen of om te bepalen of het een *Grüne Polizist*, een Landwacht of een gewone agent was.

Dorus hield trillend zijn adem in, drukte zich tegen de planken van de schutting en wachtte. Het duurde en duurde... Zijn hart bleef zo hard bonken dat het wel hoorbaar moest zijn in de stilte van deze onbewoonde straten met hun verlaten huizen. Net toen hij dacht dat hij veilig was, klonken er weer voetstappen in de brandgang. Zwaar ademen, geruis van een lederen uniformjas. De man rende niet meer. Hij liep, speurend en alert.

Dorus zag dat de man aan het einde van de brandgang de Caninefatenstraat weer in liep, waar zijn fiets stond.

Nu! Dorus schoot weg, de brandgang weer in, de andere kant op, naar de Romeinenstraat. Aan het einde van de brandgang schoof hij het hoekje om en drukte zich tegen de muur van een huis.

Ergens achter hem klonken weer die voetstappen: hard en stotend als pistoolschoten. Het was de klank van politieaarden, geen twijfel mogelijk. Dorus wist dat hij nog lang niet veilig was.

De agent stond blijkbaar stil, want Dorus hoorde niets meer. De man tuurde natuurlijk naar de achtertuinen en vroeg zich af of hij daar moest gaan zoeken.

De straat was nieuw, de hele wijk was nieuw. Hij was nog niet eens helemaal afgebouwd. Spookhuizen in een spookwijk. Dorus leek daarom even helemaal alleen op de wereld, verlaten van alles en iedereen. Tegelijkertijd voelde hij zich beloerd van alle kanten; begluurd uit donkere hoekjes, vanachter de zware gordijnen voor de ramen van de donkere, onbewoonde woonkamers.

Ooit was beloofd dat er een stralende toekomst wachtte. Een wereld waar de zon altijd scheen zodra de Duitsers hun Derde Rijk hadden gevestigd en de NSB Nederland naar het paradijs had geleid. Oom Herman, de broer van zijn moeder, geloofde

er heilig in. Nog altijd, ook al was voor bijna iedereen duidelijk dat Duitsland de oorlog niet meer ging winnen.

Door oom Hermans verhalen was zijn broer Tjerk lid geworden van de NSB en uiteindelijk als SS'er met de trein dwars door Duitsland gereden naar waar de Wehrmacht tegen de Russen vocht.

Tjerk had alles geloofd wat oom Herman vertelde: over de kracht en de schoonheid van geweld. En hij hield van vechten. Tjerk was altijd dol geweest op vechten. Met reden of zonder, om iets of niets: hij vocht en won. Op straat, op het schoolplein, zelfs thuis. Maar als het Duitse leger niet kon winnen van de Russen, maakte ook Tjerk geen kans.

Dorus moest zijn gedachtestroom tot stilstand dwingen. Er zat iemand achter hem aan! Hij moest luisteren, kijken, alert blijven. Maar terwijl hij probeerde te ontdekken of hij al veilig was, gingen zijn gedachten hun eigen gang. Ze hielden zich nu bezig met oom Herman die trots was op zijn zwarte uniform, trots op zijn werk op het gemeentehuis en trots op zijn neef Tjerk die aan het oostfront vocht. Hij had ook Dorus zo ver proberen te krijgen. Maar Dorus wilde niet en hoefde gelukkig ook niet van zijn vader. Zijn moeder was er misschien stiekem ook wel blij om. Oom Herman had Dorus eindeloos lang en tot vervelens toe verteld over hoe mooi de wereld zou zijn als Adolf Hitler over Europa heerste. Een stralende toekomst wachtte zijn volgelingen. En wat was het geworden? Steels sluipen door stille straten met verlaten huizen, op zoek naar brandstof voor een kachelkje. Een stad waar geen elektriciteit meer was. Alles donker, alles koud en altijd honger. Die prachtige toekomst was niet gekomen, hoe de stad ook was gezuiverd van derderangs mensen, zoals Joden.

Haarlem was als eerste stad van Nederland Jodenvrij. Had dat geholpen? Was er iemand gelukkiger van geworden?

Ja, de mensen die in de huizen van de opgepakte Joden waren getrokken, hun meubels en servies gebruikten en hun spullen verpatsten. Was dat nou een paradijselijke wereld? Stelen van mensen die zich niet konden verweren? Dorus was zich er pijnlijk van bewust dat hij op dit moment hetzelfde van plan was: stelen van mensen die hun huizen uitgezet waren.

Er klonken weer voetstappen, maar nu anders, alsof ze tegelijkertijd zachter werden en harder, alsof ze dichterbij en op hetzelfde moment verder weg waren... De agent was niet meer alleen! Hoe hij het gedaan had was een raadsel. Maar ze waren nu met z'n tweeën en joegen samen op hem!

Dorus voelde zweet in zijn nek; koud en plakkerig.

In de donkere straat waar hij nu stond, en waar onzichtbare ogen hem van alle kanten leken te beloeren, woonde niemand meer. De bewoners waren door de Duitsers gedwongen te vertrekken omdat de huizen in de weg stonden van de Duitse kanonnen als de geallieerden vanuit de Noordzee binnen zouden vallen. De geallieerden kwamen niet, die waren in Noord-Frankrijk aan land gegaan. Maar de huizen bleven leeg op bevel van de bezetter.

Dorus had gehoopt ergens in een huis nog wat briketten, kolen of eierkolen te vinden. Nu kon hij dat wel vergeten. Hij mocht al blij zijn als hij veilig thuiskwam.

Hij hoorde inmiddels niet meer waar zijn belagers waren. Sloop de een door de achtertuinen en was de ander op zijn fiets geklommen om de Romeinenstraat in te rijden?

Er moesten in de verlaten huizen deuren zijn die nog open konden. Hij moest zich toch in een huis kunnen verschuilen tot hij weer veilig was? Desnoods bleef hij er de hele nacht zitten!

Het was een publiek geheim dat er onderduikers verborgen waren in de woningen die officieel leegstonden. Jongens vanaf

zeventien en mannen tot eenenveertig jaar moesten werken in Duitsland. Onderduikers probeerden uit de klauwen van de Duitsers te blijven door zich hier te verstoppen als er razzia's waren of als er ander gevaar dreigde. Was de kust weer veilig, dan gingen ze terug naar huis.

Oom Herman noemde onderduikers het laagste van het laagste, laffer dan honden, verraderlijk ongedierte, ruggengraatloze weekdieren. Mannen die zich verborgen om niet te hoeven strijden voor hun vaderland moesten volgens hem naar werk-kampen om daar met harde hand te leren nuttig te zijn.

Als het tegenzit ga ik die harde hand dadelijk zelf voelen, dacht Dorus.

Hij besloot dat wachten gevaarlijker was dan via de achtertuinen aan de overkant richting het Spaarne te lopen en langs de rivier naar huis te gaan.

Hij haalde diep adem, vermande zich en maakte zich los van de ijsskoude muur. Bij de eerste stap die hij zette leek het alsof hij in een bak met glas stapte en tegelijk een stapel metalen emmers omgooide.

Dat was niet wat er gebeurde. Iemand in een huis rukte de voordeur open en stormde naar buiten. Een zaklantaarn floepte aan, een stem brulde en er kwam een vuist op hem neer.

De agent in het zwarte uniform met de hoge laarzen had zijn pet afgezet. Stroblond haar plakte op zijn hoofd. Hij balde zijn vuist, zijn arm ging naar achteren en schoot als een kanonskogel weer naar voren.

Zijn knokkels zaten direct onder het bloed. Hij trok zijn vuist terug en keek ernaar. Daarna bekeek hij het gezicht van de blonde jongen die tegenover hem op een stoel zat. Hij was een jaar of dertien en vastgebonden met touw waar bij eerdere arrestaties al zoveel bloed in was getrokken dat het zwart zag.

Het gezicht van de jongen was spierwit. Daardoor leek het bloed dat over zijn kin droop eerder zwart dan donkerrood. Zijn lippen waren kapot en zouden dadelijk opzwellen.

‘De volgende klap krijg je als je antwoorden op de vragen die ik stel me niet bevallen.’

De bloedende jongen had nog geen woord gezegd, maar er was hem ook nog niets gevraagd.

De vuist vloog weer op hem af. Je kon zien hoe een explosie van pijn door de jongen ging.

‘Heb je dat begrepen?’

De agent was lid van de Landwacht. Een Jodenjager, gespecialiseerd in het oppakken van onderduikers.

‘Waar is je persoonsbewijs? Hoe heet je echt?’

De jongen slikte het bloed in zijn mond weg.

Hij was nog niet oud genoeg om een persoonsbewijs te hoeven hebben, maar dat geloofde de agent vast niet. Hij zou gewoon door slaan tot de jongen toegaf en iets zei omdat hij de pijn niet meer kon verdragen. Sommige agenten hielden meer van geweld dan andere.

‘Dorus Vischjager.’

‘Adres?’

‘Komodostraat 8.’

‘Waar zitten de anderen?’ Het was een vraag die als een bevel klonk.

Dorus kon niet meer denken van de pijn. Hij keek de agent aan. Het viel hem op dat die misschien maar een paar jaar ouder was dan zijn grote broer Tjerk. Zó helder was hij dus nog wel.

De vuist ging weer naar achteren. ‘Waar zitten de anderen?’

‘Er zijn geen anderen,’ bracht Dorus uit.

‘Je woont in de Komodostraat! Daar horen minstens tien jongens van zeventien te zijn. We hebben maar de helft op transport gesteld. Dus waar is de rest? Je was in de Romeinenstraat

om onderduikers te helpen. Geef toe!

Het gezicht van de agent kwam nu heel dichtbij, alsof hij het antwoord in Dorus' ogen wilde lezen. De vuist zweefde op de achtergrond.

Als hij nu slaat, dacht Dorus, zit hij zelf ook onder het bloed. Of de agent zijn gedachten las wist hij niet. Maar het gezicht ging weer omhoog, de vuist zakte en de hand ging open.

De agent sloeg hem met de vlakke palm, rechts en links.

'We laten je even bijkomen,' zei hij. 'Straks zit ik onder de bloedspetters en dat heb ik liever niet. Morgen praten we wel verder. Ik durf te wedden dat je dan een verstandig besluit genomen hebt.'

De man opende de deur van het verhoorkamertje en riep iets de gang in. Twee Duitse soldaten kwamen binnen, knoopten het touw los, tilden Dorus op onder zijn oksels en sleepten hem naar een cel.

Ze smeten hem in een kaal hok met een paar strozakken op de grond. Op een plank aan de muur stonden een tinnen waterkan en mok die met een ketting aan de plank waren vastgeschroefd.

Dorus wilde op de strozak neerzakken, maar halverwege die beweging schoot hij weer omhoog. Hij was niet alleen! Er lag iemand op een van de zakken.

De ander kwam overeind. In de schemerige cel zag Dorus hem niet goed, alsof hij op de plek van zijn gezicht een zwarte vlek had.

'Hoe oud ben je, jongen? Ze hebben jou ook flink te pakken genomen, zie ik.'

'Dertien, meneer. Bijna veertien.'

'Dus ze halen nu ook al kinderen van de straat,' zei de man zonder gezicht. 'Doet het zeer? Hebben ze je erg hard geslagen?'

'Die Landwacht heeft in mijn gezicht gestompt. Hij is niet eens veel ouder dan mijn grote broer.'

‘Dat is Pieter Johan Faber. Fanatieke smeerlap. Zijn vader was net zo erg. Die is in juni door het verzet neergeschoten. Bakker Faber, van de Wagenweg. Je kent die winkel misschien wel: met die gebogen etalage en dat portiek. Sindsdien heeft die jongen elke zelfbeheersing verloren, net als zijn broer Klaas Carel. Zelfde laken een pak. Ze werken allebei voor de *Sicherheitsdienst*. Mij heeft hij ook... Nou ja, je ziet het wel. Ik had illegaal een radio in huis. Dit is mijn straf.’

Dorus had het misschien wel gezien, maar het was niet tot hem doorgedrongen. Of misschien zag hij het nu pas omdat zijn ogen eerder niet aan het donker gewend waren. Het gezicht van de ander was een en al bloed en korsten.

De man leunde op één elleboog en zocht iets met zijn vrije arm. ‘Hier, een zakdoek, om je gezicht schoon te veggen.’

Dorus pakte het aan en depte zijn neus. Zijn wangen gloeiden, maar toen hij er met zijn vingertoppen langs ging voelde hij niets kleverigs. De agent had hem blijkbaar alleen een bloedneus geslagen. Dorus wist dat zo’n bloeding meestal snel stopte.

Ik heb geluk gehad, dacht hij bitter.

‘Ik weet niet wat die jongen van Faber hier doet,’ zei de man. ‘Hij zit bij de SD in Groningen, samen met zijn broer. Misschien is hij bij zijn moeder op visite en in z’n vrije tijd nog even op jacht gegaan.’

Dorus ging zitten. Het bleef lang stil in de cel. De ander lag zo roerloos, dat hij net zo goed plotseling aan zijn verwondingen kon zijn overleden. De bloedneus was voorbij. Dorus legde de plakkerige zakdoek naast zich neer.

Ik had kunnen zeggen dat mijn broer Tjerk een oostfrontstrijder is, dacht hij. Die Faber en Tjerk kennen elkaar vast.

Waren we thuis maar lid geworden van de NSB, dacht hij boos. Dat had hen al jarenlang voordeeltjes kunnen opleveren. Ze hadden dan de hele tijd meer eten gehad dan de andere

mensen. Maar ja, zijn vader was uiteindelijk de baas in huis en hij wilde niet. Zeker niet nu het einde van de oorlog snel in zicht kwam.

De pijn in zijn hoofd veranderde in een aanhoudend bonken. Zijn gedachten werden met iedere bons minder samenhangend: juist niet als er zulke smeerlappen bij mogen... Oom Herman moest eens weten... Wat zal mama zeggen... Papa ook... Zijn gedachten werden dansende kleuren die oplosten in een soort mist. Toen ging alles uit.

Het piepen van scharnieren, het harde klakken van zolen op de koude vloer, een por in zijn zij.

Dorus deed zijn ogen open en zag dat de ander van de strozak was opgetild en door een Duitser in een SS-uniform werd meegesleept. Pas daarna zag hij dat er twee mensen in de cel stonden: een soldaat en iemand met een NSB-uniform.

Dorus herkende oom Herman aan zijn laarzen. Hij was een van de weinige mensen met glimmende en nog niet opgelapte schoenen. Half Haarlem Noord was er jaloers op.

Oom Herman zei iets tegen Faber, die nu ook binnenkwam. Die haalde zijn schouders op en antwoordde: 'Ik kon niet ruiken dat hij nog geen zeventien is. Hij ziet er veel ouder uit. Neem hem nou maar mee. Ik heb geen trek in gejengel en gejeremieer.'

Hij klakte met zijn hakken en liep de cel uit alsof hij niets met deze hele toestand te maken had.

Oom Herman hurkte, bekeek Dorus hoofdschuddend en zei: 'Kom, we gaan. Thuis is iedereen op van de zorgen. Het was een goeie ingeving van je moeder om me hier langs te sturen. Kun je staan?'

Dorus probeerde iets te zeggen, maar kon alleen maar kreu- nen. Oom Herman hielp hem overeind. Samen gingen ze het politiebureau uit, de donkere straat op naar huis. Oom Herman

had zelfs de avondklok overtreden om hem te halen!

De piloten van de geallieerde bommenwerpers herkenden steden aan het licht dat er 's nachts brandde. Daarom waren alle ramen van alle gebouwen verduisterd en brandde er geen straatverlichting. Voor lantaarnpalen was er trouwens niet eens genoeg stroom. Sinds Limburg in handen van de geallieerden was, kwamen er geen kolen meer uit de mijnen naar het noorden. De voorraden slonken razendsnel, dus draaiden de elektriciteitscentrales bijna niet meer.

Ze hadden geluk, er waren geen vliegtuigen in de lucht. Na een halfuurtje bereikten ze ongehinderd de Komodostraat. Op de hoek bleven ze staan.

‘Hoe is het thuis? Nog nieuws van Tjerk?’ vroeg oom Herman.

Dorus schudde zijn hoofd. ‘U heeft ook geen post gehad?’

‘Nee,’ zei oom Herman. ‘Maar ik voorspel je: jullie krijgen wat te horen als je dat het minst verwacht.’

Door oom Herman was Tjerk bij de beweging gegaan, met uniform en marcheren en al. Door oom Herman tekende hij uiteindelijk voor het oostfront. Ver weg aan de grens tussen Duitsland en Rusland vocht hij nu voor het heil van Hitler en het Derde Rijk. Toen hij vertrok was er hulp beloofd: extra eten, kleding en brandstof. ‘Ik voorspel dat jullie zorgeloos de winter doorkomen,’ had oom Herman nog gezegd. Van die belofte en voorspelling was weinig terechtgekomen. Ze leden honger en kou, net als alle andere mensen. Noord-Holland was hongergebied en dat hielden de Duitsers zo om de bevolking te straffen.

‘Als er een brief van Tjerk komt, laat je het me weten, hè? Beloofd?’

‘Beloofd,’ zei Dorus.

‘Hier.’ Oom Herman stak Dorus de tas toe die hij al de hele tijd in zijn hand had gehad. ‘Een maaltje aardappelen, een peen

en een ui. Het vlees moeten jullie er zelf bij verzinnen. Geef dit aan je moeder. Dan zijn jullie magen tenminste weer gevuld.'

'Komt u niet mee naar binnen?' vroeg Dorus. Hij wist dat zijn moeder haar broer het liefst elke dag over de vloer had. Zijn oom twijfelde en zei toen: 'Vooruit, ik lever je op de drempel af.'

Hoewel hij wist dat hij zich geen illusies moest maken, had Dorus toch gehoopt op een warm ontvangst. Niet feestelijk of zo, en ook geen vreugdetranen en omhelzingen. Maar toch... Hij had niet gerekend op de kille blik van zijn moeder, die niet eens schrok van zijn kapotte gezicht en het gestolde bloed bij zijn neusgaten. En ook niet op de lauwe reactie van zijn vader: 'We kunnen geen water warm maken om je gezicht te wassen.' Deze kille ontvangst was misschien wel erger dan de klappen van bakkerszoon Faber.

Oom Herman stond in de hoek van de kamer. Hij leunde tegen de muur met zijn benen een beetje uiteen, zijn handen voor zijn buik, stram rechtop, de zwarte pet onder zijn arm. Hij vertelde kort over de arrestatie en de klappen die Faber had uitgedeeld.

'Het is niet voor niets spergebied,' zei Dorus' moeder verwijtend. 'Je heb het risico bewust genomen.'

Dorus nam niet eens de moeite om uit te leggen dat hij het voor hen allemaal had gedaan, omdat hij brandstof wilde zoeken in huizen waar de mensen het toch niet meer nodig hadden.

De pijn die tijdens de wandeling naar huis leek weggezakt, kwam terug als een windvlaag die je op een stormachtige dag vangt als je een hoek om gaat. Dorus werd bijna van zijn voeten geblazen.

Hij voelde dat hij in elkaar zakte en kwam liggend op de bank weer bij bewustzijn. Iemand had een deken over hem heen gelegd.

Uit de keuken klonken stemmen. Drie mensen waren er in

discussie of maakten ruzie, dat kon Dorus niet goed horen. Dat het geen vrolijk gesprek was, was wel duidelijk. Dorus bleef stil liggen luisteren om de pijn een beetje op afstand te houden.

‘Als jij wat minder slap was geweest,’ zei zijn moeder, ‘en niet zo godvergeten eigenwijs, zou dit soort dingen niet gebeuren. Waarom ben je niet net als Herman bij de beweging gegaan?’

‘Hadden we er dan ook twee maanden geleden vandoor moeten gaan?’ vroeg zijn vader. ‘Op Dolle Dinsdag, toen iedereen dacht dat de geallieerden kwamen?’

‘Herman heeft...’ zei zijn moeder. Maar wat oom Herman had, kreeg Dorus niet te horen, want zijn vader onderbrak haar. ‘Herman...’ Wat volgde was onverstaaanbaar, omdat zijn vader in hoesten uitbarstte.

Dorus dacht aan de dag in september waar zijn vader het over had. Dolle Dinsdag, zo noemde het blad *De Gil* het. Dat paste wel bij het verzetskrantje waarin NSB’ers belachelijk werden gemaakt. Dolle Dinsdag vanwege de dolblijje Nederlanders én omdat de Duitsers en hun aanhangers dol werden bij de gedachte dat Nederland al binnen een paar dagen bevrijd zou zijn. De geallieerden trokken razendsnel door Frankrijk, richting België en Nederland. Veel Duitsers en leden van de beweging vluchtten naar het oosten. Dorus zag de paniek en de chaos weer voor zich. Nederlanders die alvast oranje vlaggen tevoorschijn haalden, Duitsers die haastig met hun hele hebben en houden in een handkar de stad verlieten...

Het was allemaal loos alarm geweest. De geallieerden waren niet verder gekomen dan Limburg en Brabant. Boven de Rijn en de Maas bleef Nederland stevig in de greep van de Duitsers. Die greep werd steeds meer een wurggreep. Het land werd leeggeroofd, alles ging naar Duitsland. Eten, brandstof... Wat je maar bedenken kon: van fietsen tot treinlocomotieven, van vlees tot paarden en wagens.

‘Je had Dorus nooit naar buiten mogen laten,’ zei oom Herman opeens duidelijk verstaanbaar.

‘Mogen laten?’ herhaalde Dorus’ vader. ‘Denk je dat hij toestemming heeft gevraagd?’

‘Als hij met meer discipline was opgevoed, had hij dat gedaan. Ik zeg het je,’ zei oom Herman afgemeten. ‘Dan had hij geluisterd.’

Aan de klank in zijn vaders stem hoorde Dorus dat zijn oom te ver was gegaan. ‘Zeker zoals Tjerk naar jou heeft geluisterd? Waar is mijn jongen nu? Dat weet jij niet, dat weet ik niet. Hij kan wel dood zijn! Gesneuveld, ergens in Rusland. Daar liggen de lijken stijf bevroren langs de weg. Wist je dat, Herman? Wat zeg jij daar zoal over?’

‘Doe me een plezier!’ zei Dorus’ moeder. ‘Alsjeblieft, zeg zulke dingen niet. Dorus zou je kunnen horen!’

‘Die slaapt,’ zei oom Herman. ‘Maak je om Tjerk geen zorgen. Hij komt gewoon weer thuis. Als een winnaar, als een held. Dát zeg ik. Duitsland wint op alle fronten.’

Dorus’ vader snoof.

‘Dan geloof je me niet,’ zei oom Herman. ‘Maar geloof het wel als ik zeg dat je de ochtend na Sinterklaas beter binnen kunt blijven. Voordat ik Dorus kon meenemen, moest ik een heel verhaal aanhoren van die SD’er Faber. Hij is niet naar zijn kazerne in Groningen teruggegaan omdat hij wil meehelpen bij een razzia op de ochtend van 6 december.’

‘Op 6 december?’ vroeg Dorus’ moeder verbaasd. ‘Gaan ze dan invallen doen?’

‘Er zitten nog zat jongens en mannen verborgen,’ zei oom Herman. ‘En op sinterklaasavond komen alle Nederlanders bij elkaar om pakjesavond te vieren, ook al hebben ze geen cadeautjes om aan elkaar te geven. Ik voorspel je dat de huiskamers vol zullen zitten. Al die ratjes kruipen uit hun schuilplekjes om

gezellig bij elkaar te komen. Waar zouden wij Nederlanders zijn zonder gezelligheid?’ Hij glimlachte minachtend. ‘En dus is er op de ochtend na pakjesavond een laatste beslissende ronde. Iedereen moet naar werkkampen in Duitsland. Houd je papieren dus bij de hand. Zorg dat je kunt bewijzen dat je vrijstelling hebt vanwege je gezondheid, Kees.’

‘Bedankt voor de tip,’ zei Dorus’ vader. ‘Ik zit niet voor mijn lol thuis.’

‘Hij hoest de longen uit zijn lijf,’ zei Dorus’ moeder. ‘Als het maar geen tuberculose is...’

‘Ik zit thuis vanwege die verdomde staking,’ zei Dorus’ vader onverstoorbaar. ‘Al vanaf het begin van de oorlog keurig gedaan wat er van me verwacht werd. En nou moet ik eronder lijden dat er geen trein meer rijdt. Alsof die stakers niet óók keurig de bevelen van de nieuwe regering hebben opgevolgd en treinen vol mensen hebben afgevoerd... Het moet er nog bij komen dat ik als dank voor mijn trouwe medewerking bij een razzia word opgepakt.’

‘Daarom is Dorus zo toegetakeld, denk ik,’ zei oom Herman. ‘Die Faber neemt alvast een voorschot op de razzia.’

Een voorschot, dacht Dorus. Ik was een voorschot...

Machteloze woede golfde door hem heen. Wacht maar, wacht maar, ooit betaal ik terug met een echt schot...

**'HET LEEK OF HET VERRAAD OVERAL WAS,
VERMOMD ALS EEN DOODGEWONE VOORBIJGANGER,
HUISVROUW OF POSTBODE.'**

Het is 1944, de Hongerwinter. De Duitsers verliezen op alle fronten, maar in Haarlem zijn ze nog steeds aan de macht. Er heerst grote hongersnood in de stad. Op een koude decemberavond ontmoeten Ad, Bram en Dorus elkaar in een volkstuin-tjescomplex, op zoek naar iets eetbaars. De broer van Ad is communist en is tijdens de Sinterklaasrazzia van 6 december opgepakt en op transport gezet. Dirk, de broer van Bram, is Jehova's getuige en is ook gearresteerd. Zijn ze verraden? Dorus' oom is NSB'er en zijn broer vecht aan het front in Rusland. Ad en Bram vertrouwen hem en zijn familie niet. Dan duikt Dirk opeens op. Hij is ontsnapt en heeft hulp nodig. De jongens verstoppen hem in het tuinhuisje van Dorus' familie. Daar zal de bezetter hem niet zoeken. Ad en Bram moeten Dorus wel vertrouwen om Dirk te helpen, maar daardoor lopen ze zelf gevaar...

Bies van Ede is schrijver en vertaler. Hij publiceerde meer dan 150 boeken en schreef mee aan tv-series als *Sesamstraat* en *Van God los*. Eerder verscheen van hem bij Uitgeverij Omniboek *Vrienden onder vuur*.

YA 13+

Uitgeverij Omniboek

WWW.OMNIBOEK.NL

NUR 284/689

ISBN 978 94 0191 636 3

9 789401 916363